

דברי תורה מאת
רבי מנחם מנדל
פומרניץ שליט"א
(רעוא דרעוין
פרשת ויצא תשפ"ה
ביהמ"ד באר ישראל)

גיליון ז'
ויצא תשפ"ז

לאה ורחל זכתי המקדשות

וזהו באהרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ♦ הר ושדה כנגד לאה ורחל ♦ בניה של לאה והזיתור של רחל

יוצאת מחוץ לבית אביה, ככלה צנועה שאינה פוגשת בחתנה. וגם כאשר היה בא יעקב אל בית לבן לצרכי מרעה הצאן, היתה רחל מטמינה עצמה בחדרי חדרים ולא היתה נראית בפניו. והנה, אם היה יעקב רואה את רחל במשך השנים, אם כן על אף שהיו הנישואין בלילה, וגם נר לא יכלו להדליק כי ליל שבת היה (ראה ילקוט ראובני פרשת ויצא בשם כנפי), מכל מקום לא ימלט שהיה מכיר בלאה כי אין היא רחל, מחמת שהיה מכיר בגובהה ובמידתה שאינן בדיוק כשל רחל. אולם מחמת שלא ראה יעקב את רחל שבע שנים, לא ידע כלל כיצד שונה היא מלאה, ועל כן הועילה מסירת הסימנים.

אימתי קידש יעקב את רחל לאשה

ואכן כאמור דנו המפרשים האם קידש יעקב את רחל לאשה. ורבינו האור החיים הקדוש כתב שני מהלכים בדבר זה, בביאור דברי יעקב ללבן (בראשית כט כא) "הֲבֵאָה אֵשֶׁתִּי כִּי מְלֹאָו יָמִי וְאָבוֹאָה אֵלַיָּהּ", אשר לשון זה בלתי נכון לצדיקו של עולם.

ומבאר רבינו על פי מה שפסק הרמב"ם (אישות פ"ה הלכה כ), כי האומר לאשה 'הרי את מקודשת לי במלאכה זו שאעשה עימך' ועשה את המלאכה - אינה מקודשת, כיון ששכר הפעולה כמוהו כהלוואה שחייבת היא לו, והמקדש במלוה אינה מקודשת.

משום כך אמר לו יעקב ללבן 'הבה את אשתי', כי עדיין אינה מקודשת לי, וצריך אני לקנותה עכשיו, על כן 'אבואה אליה' כדי לקדשה בביאה.

אמנם בדרך אחרת כותב רבינו היפך הדברים, וגם זה לפי פסק הרמב"ם במקום אחר (מכירה פ"ז הלכה ד), כי עבדים וקרקעות נקנים במלוה. ואם כן אמר לו יעקב ללבן כי טובר הוא כפסק הרמב"ם, ואם כן הרי רחל כבר אשתו, ואף שאינו נותן עכשיו מעות, הרי קנויה היא לו בשכר הפעולה. ואמר 'אבואה אליה' כדי לשלול מדעתו של לבן שמא עדיין לא קנאה.

הרי כאן שני צדדים בדברי רבינו האור החיים, אם כבר עשה יעקב קידושין ברחל מתחילה או לא.

קידושי יעקב - בעבודתו תחת רחל

את דברי האור החיים הללו מביא בספה"ק באר מים חיים בפרשתו, בהקדם קושיא על לשון הפסוק 'הבה את אשתי', שהרי לא היתה אשתו עדיין. וכן מהו 'כי מלאו ימי', הן פשוט הדבר וידוע לשניהם ומה בא ללמדנו. וכן קשה מהו 'אבואה אליה', שהכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה. ועל זה מביא שלדברי רבינו האור החיים, מה שאמר יעקב 'אבואה אליה' בא לרמוז שמכוון לקדשה בביאה, כי בכסף לא נתקדשה לו מאחר שהיה מלוה. אך לפי זה חוזרת הקושיא מפני מה קראה 'אשתי' אחר שאינה מקודשת לו.

עכשיו תבטיח אחותה, כאשר ישאלנה יעקב על אודות הסימנים והיא תמלא פיה מים. על כן נאזרה רחל בגבורה, ומסרה את סימניה ללאה. וזהו שנאמר (בראשית כט כה) "וַיְהִי בְבֹקֶר וַהֲגָהּ הוּא לְאֵה", וכי עד הבוקר לא היתה היא לאה. אלא, בלילה לא נודע הדבר, כי חושך היה, ובידיעתה את הסימנים סבור היה יעקב כי רחל היא, ולא נודע עד הבוקר. זו היא הצניעות שהיתה בה ברחל, ובזכותה יצא ממנה שאול המלך.

בזכות השתיקה

ודאי מתפעלים אנו ביותר ממעשה מופלא זה ומכח הויתור העצום הגלום בו. אולם אם סבורים אנו כי ותרנות זו החלה בליל החתונה, בעת מסירת הסימנים, באים חז"ל (מדרש תנחומא פרשת ויצא ו) ומלמדים אותנו כי במשך כל אותן שבע השנים הוצרכה רחל לוותר, כי היה יעקב משגר לה סבלונות - מתנות הנהוגות להשתלח מן החתן לכלתו, והיה לבן נוטל את המתנות ומעבירן מרחל ונותנן ללאה, ורחל שתקה ומחלה על עלבונה.

וכלשונם: "אמר רבי שמעון בן גמליאל, כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה, רחל תפשה בשתיקה עמדה זרעה בשתיקה, ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושתיקה וכו'. אמר רבי שמעון בר יוחאי, אמרה, אם משלחת אני ומודעת ליעקב שאבא נותן לאחותי מה שהוא משלח לי, אינו נוטל אותי ואבא אין משיאני לו, ואני מתרחקת מן הגוף הצדיק הזה. אמר לה הקדוש ברוך הוא, את שתקת, חייך בזכות אותה שתיקה זוכרך אני, שנאמר (בראשית ל כב) 'ויזכור אלקים את רחל'".

אלמלא הצניעות - לא היתה השתיקה מועילה

הנה, עיקר מה שרואים אנו כאן הוא מידת הויתור שהיתה לה לרחל, וחז"ל הסיפו את כח השתיקה המופלאה שנתגלה בה, ואשר בזכותו נפקדה בבנים. אולם הרי הגמרא במגילה עומדת בעיקר על כח הצניעות שניכר במעשה זה. ואכן, תמה שם רבינו הבן איש חי זיע"א בספרו בן יהודיע, מה ענין צניעות לכאן, הלא לכאורה העיקר הוא במה שהיתה בה ברחל מידת הויתור וגמילות חסד.

ומפרש הבן איש חי, כי אלמלא מידת צניעותה של רחל, לא היתה מסירת הסימנים מועילה. כי דרך מנהגו של עולם שאין הנשים מסתירות עצמן מקרוביהן, וכל שכן רחל אימנו שכבר היתה מקודשת ליעקב מתחילת שבע השנים, [ואמנם דנו בזה המפרשים בהרחבה וכדלהלן, אך כך נוקט רבינו בפירושו], וכבר ראה אותה בהגיעו לחתן ודיבר עימה ארוכות וקצרות. אולם מרוב צניעותה של רחל, מאז הפעם הזאת לא ראה אותה יעקב אפילו פעם אחת, כי לא היתה

שמור שארית עם אחד

האבות הם הם המרכבה, ובכל מקום שהם - שם השכינה שורה. דבקים היו בכל ליבם ומאודם בה' יתברך, ומייחדים מחשבתם לאהבתו ויראתו. עיקר תקוותם בעולמם היתה גלות כבוד שמים בארץ התחתונה, על כן זכו שיצאו כלל ישראל מחלציהם, עם המייחדים שמו יתברך בכל יום באהבה.

ויתורה המופלא של רחל

וכבר כתב הרה"ק השפת אמת זיע"א בפרשתנו (בראשית, ויצא תרל"ב), כי דרך האבות הקדושים ויעקב אבינו בכללם, היתה לבטל עצמם לרצון ה'. וכנגד זה לא נחשבו בעיניהם אפילו השגות ונבואה ורוח הקודש, כי אינם בערך הביטול לרצון ה'.

בדרך זו עלינו ללמוד את הענין אשר יתברר לפנינו - אשר כמדומה הוא הענין המדובר ביותר בפרשתנו, ועל כל פנים בוודאי ניכרת בו הגבורה העילאית ביותר - הוא ויתורה המופלא של רחל אימנו ומסירת הסימנים ללאה אחותה.

כל חכמי הדורות האריכו למעניתם והכבירו מילין בדבר זה, וכבר בדברי חז"ל מצינו בו אריכות דברים מופלגה. כי אכן, ויתור פלאי זה - אבן יסוד הוא לישראל, ואף כי לא נוכל לתפוס בדעתנו הכיצד עמד לה לאימנו עוז רוחה לעשות כן, מכל מקום יש לנו ללמוד מזה כפי מסת דינו.

צניעות שהיתה בה ברחל

נפתח בדברי הגמרא במסכת מגילה (דף יג), שם איתא: "אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב (איוב לו ז) 'לא יגרע מצדיק עיניו', בשכר צניעות שהיתה בה ברחל - זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיה בו בשאול - זכה ויצאת ממנו אסתר".

ובהמשך הדברים מפרטת הגמרא את גודל צניעותה וכח ויתורה של רחל. כי הנה בפסוק נאמר שהגיד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא, וקשה, הלא לא היה אחיו אלא בן אחותו. אלא, ביקש יעקב לשאת את רחל לאשה, וטענה רחל כי אביה רמאי הוא ולא יוכל לו. על כך אמר יעקב, כי אם רמאי הוא לבן - אחיו אני ברמאות. ומותר להם לצדיקים לנהוג ברמאות כלפי המבקשים לרמותם, ככתוב (שמואל ב' כז) 'עם נָכַר תִּתְבָּר וְעַם עֶקֶשׁ תִּתְפַּל'".

ומה היתה הרמאות, אמרה רחל כי יש לה אחות מבוגרת ממנה, ולא יסכים לבן להשיא את רחל לפניה. על כן מסר לה יעקב סימנים שנודעו רק לשניהם, כדי שידע לבטח כי רחל היא העומדת לפניו.

הגיע ליל שמחת הנישואין, והנה רואה רחל כיצד נלגד עיניה עומד אביה הרמאי ומכניס את לאה אחותה לחופה. ולא יכלה לשאת את המחשבה, כי

אין ספק, כי עצם מסירת הסימנים הרי זה מעשה נשגב ונעלה ביותר. הרי בסכנה גדולה נתונה היתה רחל באותה שעה, להפסיד את שייכותה לכלל ישראל ולבנין בית ישראל, ולוותר על הזכות להינשא ליעקב אבינו ולהיות אחת מן האמהות. שהרי לא ידעה רחל מראש שעתיד יעקב לישא גם אותה, כי מי יאמר שירצה לשאת שתי אחיות, ומי יאמר שיתן אותה לבן אביה ליעקב. ואם כן מעתה נתונה היתה רחל באותו חשש שעמדה בו לאה, שמא יבוא עשו הרשע ויקחנה. ואכן בדברי הפייט (בחזרת הש"ץ לשחרית יום ראשון של ראש השנה, הובא ברש"י **בראשית** ל כב) מבואר כי באמת חששה רחל מאוד מדבר זה, וכלשונו: "הַאֲדַמּוּן כָּבֵט שְׁלֵא חָלָה. צָבָה לְקַחְתָּהּ לוֹ וְנִתְבַּלְלָה. וּפְלֵלָה רַבִּים בְּעַד הַתּוֹחֵלָה. פְּדוּתָהּ מִזֶּד וְלֹא חָלְלָה".

אך הנה זכתה רחל להינשא גם היא ליעקב, ומה שומעת היא עתה מפי אחותה, כי היא זו שלקחה ממנה את בעלה. הלא לגבורת מלאכים נצרכה באותה שעה כדי שלא יצא דבר מפיה. ואילו היא הצדקת, לא זו בלבד שלא ענתה לה דבר, אלא שהסכימה עימה בטענתה, ואמרה לה כי יבוא יעקב לאוהלה הלילה.

בזאת הוכיחה רחל כי עשתה את כל המעשה לשם שמים, ועמדה בצדקתה גם לאחר כל אותן השנים, ולא התמרטה אפילו לרגע אחד. ואפילו אחר שראתה את משמעות הויתור, כי היא אינה זוכה לבנים ואילו אחותה יולדת ארבעה שבטים - יותר מחלקה, עמדה במקומה הראשון, לא חזרה בה ונצרה את הסוד על אשר באמת היה בזמן הנישואין.

כי שנואה לאה

עתה נבוא ונתבונן כיצד עברו השנים הללו על לאה אימנו.

על אודות רגשותיה של לאה בראשית ימי נישואיה נוכל ללמוד מן השמות שנתנה לבניה, ככתוב (**בראשית** כט לב-לג): "וַתַּהַר לְאֵה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמַרְתִּי כִּי רָאָה ה' בְּעֵינָי כִּי עָתָה יִבְנֶנּוּ אִישִׁי: וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן: כִּי שָׁנְאוּהָ אֲנֹכִי וַיִּתֶּן לִי גַם אֶת זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן". הרי לנו עד כמה ראתה עצמה לאה כענייה ושנואה, והתנחמה בלידת בניה, שמא על ידיהם יאהבנה יעקב בעלה.

וכבר הקשו **רבותינו בעלי התוספות** (**מושב זקנים** כאן) כי בכל השבטים נזכר קודם טעם השם ורק לכן מכן שמם, ואילו בראובן הזכירה לאה את שמו קודם שפירשה את טעם קריאתו כן.

ותירצו, כי צפתה לאה ברוח הקודש שעתידיה הבכורה להינטל מראובן ולהינתן ליוסף, וביקשה להזכירו לראובן לשבח, לכן קראה שמו ראובן אשר ענינו 'ראו מה בין בני לבן חמי', כי לא נתקנא באחיו ולא עשה כמעשה עשו אשר שטם את יעקב על דבק הבכורה את מוכר לו (ראה **ברכות** ז:). ובזה יאקל לשבחו.

אך על כל פנים מבואר כאן גודל צערה של לאה והיותה שנואה בביתה ביחס לרחל אחותה.

דברי הרב ודברי התלמיד

ואכן, קשה היה בעיני יעקב אבינו מה שעשתה לאה, אשר הניחה לאביה לבן לרמותו ולא סיפרה לו כי לאה היא, וכמו שאמר חז"ל (**בראשית** רבה ע"ט) כי כל הלילה היה יעקב קורא לה 'רחל' והיתה לאה עונה לו, והנה בבוקר ראה שהיא לאה, ומחה בה יעקב כי היא רמאית בת רמאי, אך לאה לא שתקה בדבר אלא השיבה כי תלמידה היא לו בדבר זה, כי גם אביו יצחק קראו 'עשו' במעמד הברכות והיה הוא משיבו 'אני' כביכול עשו הוא. ומתוך הדברים האלה נכנסה שנואה בליבו של יעקב.

הנה כי כן, לא בשווין נפש נתקבל החילוף אצל יעקב אבינו, ודבר זה לא נעלם מעיניה של לאה, ורב היה צערה על שלא זכתה להתקבל על ליבו של אותו צדיק. ודבר זה נקבע בשמות בניה לנצח נצחים, כי ראה ה' בעוניה, ושמע כי שנואה היא, ובהולדת לוי ילווה אישה אליה. עד אשר מביא הדבר לידי תימה, הלא שבטי י-ה אלו, ומדוע יש להם לשאת בשמותם

ועתה יגדל נא כח הויתור המופלא שהיה לה לרחל, שלא זו בלבד שויתרה על חתנה המיועד להינשא לה, אלא שויתרה על בעלה ממש שכבר היתה מקודשת לו בקידושין גמורים, וכבר שלח לה מתנות וסבלונות, על כל זה ויתרה ושתקה כדי שלא תבטיש אחותה.

המעט קחתך את אישי

ועתה נראה את אשר נעשה לאחר הויתור הגדול, בהמשך חיי רחל עם לאה בבית יעקב.

כבר חלפו כמה שנים, וירא ה' כי שנואה לאה ונתן לה כמה בנים. והיה היום, וילך ראובן בימי קציר חיטים וימצא דודאים בשדה. ראתה רחל את הדודאים אשר סגולתם ידועה, וביקשה מאת לאה אמו שתתן לה מדודאי בנה. על כך השיבה לאה (**בראשית** ל טו), "הַמְעַט קַחְתָּךְ אֶת אִישִׁי וְלָקַחְתָּ גַם אֶת דּוֹדָי בְּנִי".

וכאן עומדים רבותינו המפרשים, המה ראו כן תמהו, וכי לקחה רחל את בעלה של לאה. הלא ההיפך הוא הנכון, ולאה היא זו שנישאה ליעקב תחת רחל, שויתרה לה ומסרה בידה את הסימנים, והיאך הוציאה אותה צדקת מילים אלו מפיה, כביכול רחל היא שלקחה מאיתה את יעקב.

מהות הסימנים

על כך השיבו הרבה מן המפרשים, חבל נביאים מתנבאים בסגנון אחד, על פי מה שכתבו הקדמונים (ראה **בדעת זקנים** **בעלי התוספות בראשית** כט כה, ועוד) שהסימנים שמסר יעקב ביד רחל לא היו סימנים בעלמא, אלא שלימד אותה את מצוות הנשים, טהרה, הפרשת חלה והדלקת הנר. ומצוות אלו נרמזות בשלושת הניסים שהיו באהל שרה אימנו, ולאחר מכן

ויתור פלאי זה - אבן יסוד הוא לישראל, ואף כי לא נוכל לתפוס בדעתנו הכיבוד עמדה לה לאימנו עוז רוחה לעשות כן, מכל מקום יש לנו ללמוד מזה כפי מסת ידנו

באהל רבקה, כפי שהביא **רש"י** על הפסוק (**בראשית** כד טז) "וַיִּבְרָא יִצְחָק הַאֲהֵלָה שָׂרָה אִמּוֹ": "שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל, ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו".

אם כן, מעולם לא אמרה רחל ללאה כי מוסרת היא בידה סימנים, אלא הדריכה אותה בלימוד ההלכות באשר עומדת היא להיכנס לבית יעקב, ולימדה אותה את אשר צריכה האשה היהודיה לדעת. וממילא כאשר שאלה יעקב אבינו מאת לאה האם יודעת היא את ההלכות - ידעה להשיב לו כראוי. אמנם לא ידעה לאה כלל שסימן מסר יעקב ביד רחל, על כן גם לא הכירה בויתור העצום שויתרה לה, עד שיכולה היתה לומר 'המעט קחתך את אישי'.

העולה מן הדברים, כי מלבד הטובה העצומה שעשתה רחל עם לאה בעצם מסירת הסימנים, עוד גמלה איתה חסד עצום בצניעות מופלאה, שסידרה הדברים כך שלא תדע לאה כלל שנעשתה עימה טובה. וזו צניעות וענוה מופלגת אשר אינה בנמצא.

השומעים הרפתם ואינם משיבים

ולא זו בלבד, אלא אפילו עתה כאשר שומעת רחל מלאה את טענתה כי לקחה את אישה, לא העמידה אותה במקומה ולא השיבה לה מי היא שלקחה את אישה של מי, אלא הצדיקה את דברי אחותה ואמרה (**בראשית** ל טו) "לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוֹדָאֵי בְנֶיךָ".

זוהי גדלות עצומה, אשר הוכיחה על אצילות נפשה של רחל בכל המעשה.

לכן הולך רבינו בדרך אחרת, ומבאר כי לא קידש יעקב את רחל במה שעבד בעבור אביה, אלא שרחל היתה משועבדת לרעות את צאן אביה, ובא יעקב ואמר לה כי יקדשנה בשכר מה שירעה את הצאן במקומה. וזה אינו שכר פעולה אלא פרעון חוב, ובזה שפורע לה את חובה הרי הוא מקדשה, ואין אלו קידושי מלוה אלא קידושין גמורים.

ואף על פי שמן הדין לא היתה רחל מחוייבת בזה לאביה לרעות את צאנו, מכל מקום לא גרע ממי שאנסוהו ליסטים לעבוד בעבורם ובא אחר ועשה את עבודתו תחתיו, שסוף סוף הצילו מידם וראוי הוא לתשלום, ויכול לקדש בממון זה.

זהירות יעקב שלא תהיה חזרה

אמנם, דין הוא שהאומר לאשה 'הרי את מקודשת במאה דינרים', יכולה היא לחזור בה עד שימנה לידה את הדינר האחרון (ראה **שלח ערוך** אבן העזר סימן כ"ט סעיף ז). ואם כן חשש יעקב שילמד לבן את בתו רחל לחזור בה מן הקידושין, כי על ידי שאמר לה שיעבוד שבע שנים, אינה מקודשת עד שישלם את עבודת כל שבע השנים, ועד היום האחרון תוכל לחזור בה. כי האומר 'שבע שנים' בסתם, ודאי כוונתו לשבע השנים הראשונות, וכמו בכותב לחבירו שטר שיפרע לו עד הפסח, חייב לפרוע עד הפסח הראשון (ראה **שלח ערוך** חושן משפט סימן ע"ג סעיף ט הנשבע לפרוע בר"ח אדר חייב לפרוע ביום החודש הראשון). על כן המתין יעקב עד שהשלים את היום האחרון, ואז חלו הקידושין לגמרי, ועל זה אמר ללבן כי מלאו ימיו ושוב לא תוכל לחזור בה, ואם כן 'הבה את אשת', כי כבר אשתו היא ומקודשת לו (ועיי"ש בחתם סופר מה שביאר עוד בזה).

[ובענין מה שאמר יעקב 'כי מלאו ימי', כתב **רבינו החתם סופר זיע"א** ב'תורת משה' בפרשתנו כי לדעת לבן חסרו חודשיים מעבודת יעקב, משום שהחל לחשב את שבע השנים אחר החודש שעבדו יעקב ועדיין לא אמר לו מה משכורתו, עיי"ן שם].

הקידושין - יסוד היתר שתי אחיות ליעקב

ועוד דנו רבים בענין זה, האם קידש יעקב את רחל אם לאו.

וכתב בספר '**ברית אברהם**' (לרבי **אברהם שמחה זצ"ל**), כי לדעת הסוברים שקידש יעקב את רחל קודם שנשא את לאה, מתיישבת קושיית **הרמב"ן** הידועה (**בראשית** כו ה; ויקרא יח כה), כיצד נשא יעקב אבינו שתי אחיות, והלא האבות הקדושים קיימו את כל מצוות התורה עד שלא ניתנה.

ומקדים לדבריו את דברי האור החיים במהלך הראשון, ומקשה עליו קושיית הבאר מים חיים מן הלשון 'הבה את אשת', ואם לא נתקדשה אינה אשתו. לכן מבאר כי באמת קידשה מתחילה בפרוטה, ועכשיו ביקש לקחתה אליו אחר שכבר מקודשת היא לו.

ולפי זה מיושבת קושיית הרמב"ן, כי את רחל קידש בהיתר, ולאחר מכן נישאה לו לאה בעל כרחו, ולאחר שכבר היתה רחל מקודשת לו לא היה מועיל שיגרשנה, ולשלח את לאה לא רצה כדי שלא לביישה, ונח לו לאדם להפיל עצמו לכבשן האש ואל ילביץ פניו חבירו ברבים, ואף שהיה בזה סרך איסור, כיון שנעשה הדבר שלא מרצונו ולא חש לזה במקום הלבנת פנים.

הבה את אשתי

ובספר '**וידבר משה**' (לרבי **משה פאלק זצ"ל**) כתב שקידש יעקב את רחל במה שגלג את האבן מעל פי הבאר והשקה את צאנה, והיתה בזה הנאה של יותר משווה פרוטה. ומשום כך נשק לה לאחר מכן, כי כבר היתה אשתו ומותרת לו. ומה שבכה היה על זה שלא היתה בידי אפילו פרוטה, והוצרך לקדשה בהנאת שווה פרוטה.

אם כן, זוהי דעת הרבה מפרשים שהיתה רחל מקודשת ליעקב, וזהו שאמר עליה 'הבה את אשתי', כי אשתו היתה משכבר הימים.

הבנה בזכות ויתור - נחרב בשל שנה

לעומת זאת, על בית שני אמרו חז"ל (יומא שם) כי לא היו בו חטאים אלו בישראל, ונחרב בשל שנאת חינום שהיתה מרקדת ביניהם.

ולהאמור יומתקו הדברים מאוד, שהרי כל זכותם של ישראל בבנין הבית השני היתה תפילתה ובקשה של רחל אימנו, אשר לא מנעה קולה מבכי ועיניה מדמעה על שבר עמה שהלכו בחרב ובשבי לפני צר, ובזכות הויתור שויתרה ללא אחותה שמע ה' לקול תפילתה. ואמנם חסרו בו חמישה דברים שהיו בבית הראשון, וכבר לא זכו ישראל לתפארת הגילוי האלקי כאשר בתחילה, אולם מאידך נתגדל כח התורה, ואנשי כנסת הגדולה אשר פעלו בראשית ימי הבית מסרו את התורה מדור לדור ותיקנו סדר לתפילה. וכן בבחינת ה'סור מרע' הן לא נכשלו ישראל בחמורות. אולם דווקא בעוון שנאת חינום נחרב הבית. כי אין קיום לבית העומד כולו על זכות הויתור וטובת העין - למי שמקנא בחבירו ומצר לו. וזהו עומק נפלא.

יעקב קראו בית

גם בספח"ק בני יששכר (מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ד, הלל והודאה) עומד על השייכות בין האמהות הקדושות לבנין בתי המקדש.

ומביא שם, כי רחל ולא היה שתיהן נשותיו של יעקב אבינו, אשר על שמו נקרא בית המקדש בשם 'בית', כפי שדרשו חז"ל (פסחים פח.), כי בהיות האבות הקדושים במקום המקדש, עמד כל אחד מהם וקרא שם למקום. אברהם קראו 'הר', יצחק קראו 'שדה', ויעקב קראו 'בית', בית אלקים ושער השמים. ושם זה עתיד להיקרא על בית המקדש השלישי, אולם בית ראשון נקרא 'הר' כשם שקרא עליו אברהם, ובית שני נקרא 'שדה'.

השתתפות רחל ולא בנין הבית

והנה בפרשתנו, כאשר ביקש יעקב לעזוב את בית לבן ולשוב אל מקומו ואל ארצו, נאמר (בראשית לא ד) "וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וּלְלָאָה הַשְּׂדֵה אֶל צֹאנוֹ". ופירש רש"י שם: "לרחל תחלה ואחר כך ללאה, שהיא היתה עיקר הבית, שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן. ואף בניה של לאה מודים בדבר, שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים (רות ד א) 'כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם' וגו', הקדימו רחל ללאה".

והעומק בזה, כי אמנם את בית המקדש בנו בני שבט יהודה בן לאה, אולם שייך היה הבית גם לבני רחל, ונבנה בחלק יהודה ובנימין יחד, כי זכות העמדת כל השבטים ובנין בית ישראל שייך לרחל וללאה גם יחד.

על כך מביא הבני יששכר שם, כי "חנוכ'ה' במילואו - ח'י"ת נו"ן ו'ו"ן כ"ף ה"ה, עולה בגימטריא 'בבל"י ירושלמי" (646), כי חנוכה הוא בסוד התורה שבעל פה. והביא מרבותינו המקובלים (מאורי אור מערכת הת) כי תלמוד בבלי בבחינת רחל, ותלמוד ירושלמי בבחינת לאה. ועל זה נאמר 'אשר בנו שתיהם' את בית ישראל.

אחרון אחרון חביב

והנה, בפרשת וישלח קודם פגישת יעקב עם עשו נאמר בתורה (בראשית לג ב) "וַיִּשֶׁם אֶת הַשְּׂפָחוֹת וְאֶת הַלְדֵיָהּ רֵאשֵׁנָה וְאֶת לָאָה וְלִדְיָהּ אַחֲרָנִים וְאֶת רַחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָנִים". ואמרו חז"ל (בראשית רבה עח ח) כי מכאן למדנו שאחרון אחרון חביב. ויש להבין מה בא הדבר ללמדנו, ואיזו הלכה יש להוציא מדבר זה. אך לפי האמור מפרש רבינו, כי גם כאן עסקינן בבנין בית המקדש. כי הנה אחר שנחרב הבית הראשון, ניבא הנביא בשם ה' (חגי ב ט) "גְדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה אַחֲרָיו מִן הָרִאשׁוֹן". ולפי פשוטו היה מקום לבעל דין לבוא ולטעות כי הבית השני הוא הבית האחרון חלילה. אכן, מן הכתוב ברחל וילדיה 'אחרונים' אחר שכבר על לאה וילדיה נאמר

בנין בתי המקדש - בזכות אבות ואמהות

אכן אם נתבונן נמצא כי יותר ממה שקראנו לפניכם כתוב כאן.

הן כל הדברים האלה וזה המעשה היו בחורבן בית המקדש הראשון, בעת שניבא ירמיהו לישראל, והרי כבר אז נאמר להם לישראל 'ושבו בנים לגבולם'. אם כן מבואר כי מלבד ההבטחה על הגאולה העתידה, הרי שגם בנין הבית השני היה בזכותה של רחל.

וכבר עמד על כך המב"ט בספרו בית אלקים (שער היסודות פרק מ"ה), בפירושו על הפסוק (בראשית ט כו-כז) "בְּרוּךְ ה' אֱלֹקֵי שָׁם וְגו' וַיִּשְׁכַּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם", ופירש כי 'אהלי שם' הם בתי המקדש הנקראים 'אהלים', ושם 'אהל' מורה גם כן על אהלי אברהם יצחק ויעקב והאמהות הקדושות שנזכר ביהן בכל מקום בשם 'אהל', כי בזכות ברכת אהלי האמהות שהיו זהירות במצוות תוך האהל לשם שמים - זכו בנייהם וזרעם לשכון באהלי המשכן ובית המקדש.

שלמה המלך - בונה הבית הראשון ושורש חורבנו והנה, בית המקדש הראשון נבנה בידי בני לאה - דוד המלך ושלמה בנו, שהיו מבני יהודה בן לאה.

אולם, כבר ביום שבו נחנך בית המקדש, נזרע זרע הפורענות אשר הביא לבסוף לחורבנו. וכפי שאמרו חז"ל (ויקרא רבה יב ה; מדרש משלי לא ד), כי באותו הלילה שבו עשה שלמה המלך שמחה לחנוכת הבית, עשה שמחה נוספת לנישואי בת פרעה, והיא השקתה אותו יין והכינה את חדרה חשון ובו ציורי כוכבים ומזלות כדי שיחשוב כי עדיין לילה, וכך המשיך שלמה לישון גם בבוקר, והיו מפתחות בית

כל מה שזכו ישראל לקבלת
התשובה ולהבטחת הגאולה - היה
על ידי בקשת רחל אימנו ובזכות
שתיקתה, צניעותה, וכח הויתור
שלה, ומכאן נפתח הפתח לתיקון
מה שנתקלקל בזמן החורבן

המקדש נתונות תחת מראשותיו ולא יכלו ישראל להיכנס, ומשום כך נתאחרה הקרבת קרבן התמיד עד השעה הרביעית.

ועוד אמרו רבותינו המקובלים (ספר גלגולי נשמות לרמ"ע מפאנו זיע"א אות ג; ג, של"ה הקדוש מסכת תענית פרק תורה אור אות פ"ז), כי בנוכחצד הרשע שהחריב את הבית היה מזרע שלמה המלך ומלכת שבא, אם כן משלמה שבנה את הבית - יצא גם מי שהחריבו.

מן הקצה אל הקצה

והנה, בית ראשון מפני מה נחרב, מפני שלושה דברים שהיו בו, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. ובדברי הנביאים נאמרו דברים נוראים על מצבם של בני ישראל באותו הזמן, ועל התביעה הגדולה שהיתה כלפיהם. וכפי שאמר ירמיהו הנביא בשם ה' (ירמיה ט יא-יב), "עַל מֵה אֲבָדָה הָאָרֶץ וְגו', עַל עֲזָבְתֶם אֶת תּוֹרֹתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֵיהֶם". ומבהילים הדברים האמורים בראש ספר ישעיה (א כא-כג): "אֵיכָה הִיָּתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמָּה מְלֻאֲתֵי מִשְׁפַּט צְדָק לֵינן בָּהּ וְעַתָּה מִרְצָחִים: כִּסְפָךְ הִיָּה לְסִיגִים סְבָאךָ מִהוֹל בְּמִיָּם: שִׁרְיָךְ סוֹרְרִים וְחִבְרֵי גִבְבִים כְּלוּ אֹהֶב שַׁחַד וְרָדְף שְׁלֹמִינִים: יְתוֹם לֹא יִשְׁפֹטוּ וְרֵיב אֶלְמָנָה לֹא יְבֹא אֲלֵיהֶם".

אך מאידך גיסא, גילוי שכינה עצום ונפלא היה בו בבית הראשון; אש ירדה בו מן השמים, דרך האמת נגלתה לפני מבקשיה באורים ותומים, ואפילו תפילות הנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה נשמעו ונתקבלו בו. אולם על אף כל זאת ירדו ישראל ירידה אחר ירידה, עד שנכשלו בג' חמורות ונחרב הבית.

את כל הזכרונות הללו אשר לכאורה אינם לטובה. ובוודאי שכל זה מגלה על העבודה הנשגבה שלה באותם ימים, שהביאה הכל אל הקדושה.

ההלך ירמיהו על קברי אבות

אך כאן עלינו להתבונן בדבר מופלא.

הן נתבאר כבר כי בזכות שויתרה רחל אימנו שמע ה' לקול תפילתה. וכפי שהאריכו בזה חז"ל בפתיחתא למדרש איכה (כ"ז), כי היה ירמיהו יושב ומקונן על חורבן הבית, עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא: "אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו, ואין לך כאב לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ומשה מקבריהם שהם יודעים לבכות".

אמנם ירמיהו טען לפני הקדוש ברוך הוא שאינו יודע היכן משה רבינו קבור, וכמו שנאמר (דברים לד ו) "וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קַבְרֹתָיו".

הורה לו הקדוש ברוך הוא לירמיהו, שכדי לקרוא למשה עליו לעמוד על שפת הירדן, ולכוון עצמו לעבר הר נבו - מקום קבורת משה, וירם קולו לצד מזרח, ויקרא: "בן עמרם, בן עמרם. עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים".

מיד הלך ירמיהו תחילה לקרוא לאבות הקדושים, ומשם הלך וקרא למשה, כמתואר שם במדרש: "מיד הלך ירמיהו למערת המכפלה ואמר לאבות העולם, 'עמדו, שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקדוש ברוך הוא'. אמרו לו 'למה', אמר להם 'איני יודע', מפני שהיה מתירא שלא יאמרו 'בימיך היתה לבנינו זאת'.

הניחן ירמיהו ועמד על שפת הירדן, וקרא, 'בן עמרם בן עמרם, עמוד, הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקדוש ברוך הוא'. אמר לו, 'מה היום מיומים שאני מבוקש לפני הקדוש ברוך הוא', אמר לו ירמיהו 'איני יודע'".

ואכן לאחר שהלכו לברר ושמעו את כל אשר נעשה, מיד באו האבות הקדושים ורועי ישראל למרר בבכי ומספד על חורבן הבית וגלות ישראל, וכל אחד מהם הזכיר לפני המקום את זכותו ביצירת כלל ישראל וטרחתו עליהם, ועמד ובכה כפי מה שעבר עליו בעבור בני ישראל, והנה עתה מה עלתה להם.

אולם, גם אחר שהכל עוררו רחמי שמים על הבנים, לא נשמעה תפילתם, ולא נתקבלו דבריהם לפני ה' יתברך.

כשבילך רחל

באותה שעה קפצה רחל אימנו ואמרה לפני ה': "רבונו של עולם, גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה, והודעתני לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי ומסרתי לאחותי כל הסימנים שמסרתי לבעלי כדי שיהא סבור שהיא רחל, ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת ואני משיבתו על כל דבר ודבר כדי שלא יכיר לקול אחותי וגמלתי חסד עמה, ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה, ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי בצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים במ כרצונם".

ומסיים המדרש: "מיד נתגלגלו רחמי של הקדוש ברוך הוא ואמר, 'כשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן'".

הרי מבואר, כי כל מה שזכו ישראל לקבלת התשובה ולהבטחת הגאולה - היה על ידי בקשת רחל אימנו ובזכות שתיקתה, צניעותה, וכח הויתור שלה, ומכאן נפתח הפתח לתיקון מה שנתקלקל בזמן החורבן.

